

**Arhitectura domestică în coloniile grecești de pe litoralul vestic și nordic al Mării Negre
(sfârșitul secolului 7-sfârșitul secolului 1 a.Chr.)**

-rezumat-

Carmen Olguța Rogobete

Cuvinte cheie: arhitectura domestică, colonii grecești, locuințe de suprafață, locuințe adâncite, locuințe semi-adâncite, tipuri, planuri.

Cuprins:

1. Introducere
  2. Stadiul cercetărilor asupra locuințelor descoperite în cadrul marilor orașe grecești și în coloniile de pe litoralul vestic și nordic al Mării Negre
  3. Considerații legate de întemeierea coloniilor grecești de pe litoralul vestic și nordic al Mării Negre și progresul realizat în cercetarea urmelor arheologice aparținând locuințelor grecești
  4. Caracteristici natural-geografice ale regiunii litoralului de vest și de nord al Mării Negre
  5. Evoluția *oikos*-ului grecesc: planuri, tipuri și caracteristici generale
  6. Arhitectura domestică în coloniile grecești de pe litoralul vestic și nordic al Mării Negre (sfârșitul secolului 7-sfârșitul secolului 1 a.Chr.)
    - 6.1. Epoca arhaică (sfârșitul secolului 7-ultimul sfert al secolului 6 a.Chr.) – în ordine alfabetică, coloniile: Apollonia Pontica, Berezan, Histria, Kerkinitis, Nikonion, Odessos, Olbia, Orgame, Tomis, Tyras.
    - 6.2. Epoca clasică (sfârșitul secolului 6-primul sfert/mijlocul secolului 4 a.Chr.) – în ordine alfabetică, coloniile: Apollonia Pontica, Berezan, Chersonesos, Histria, Kerkinitis, Nikonion, Odessos, Olbia, Orgame, Tomis, Tyras.
    - 6.3. Epoca elenistică (jumătatea secolului 4-sfârșitul secolului 1 a.Chr.) – în ordine alfabetică, coloniile: Apollonia Pontica, Berezan, Chersonesos, Callatis, Histria, Kerkinitis, Mesambria, Nikonion, Odessos, Olbia, Orgame, Tomis, Tyras.
  7. Concluzii
- Glosar
- Lista abrevierilor
- Bibliografie
- Lista figurilor

Arhitectura domestică specifică coloniilor grecești de pe litoralul vestic și nordic al Mării Negre pe parcursul celor trei epoci (arhaică, clasică, elenistică), reflectă pe de-o parte schimbările care se produc în arhitectura marilor orașe grecești, iar, pe de altă parte, particularitățile locale determinate de factori interni și externi precum clima și mediul înconjurător, materialele disponibile, activitățile, mentalitatea ocupanților și poziția pe care aceștia o ocupau în societate. Prin lucrarea de față s-a realizat o sinteză a informațiilor legate de arhitectura locuințelor descoperite și cercetate până în prezent în coloniile din zona menționată, fiind analizate elementele care s-au păstrat din structura caselor și planurile acestora în vederea stabilirii unei tipologii și a funcționalității spațiilor interioare.

Partea introductivă a lucrării, inclusiv capitolele legate de stadiul cercetărilor și perioada de întemeiere a coloniilor, subliniază importanța subiectului și prezintă aspecte generale legate de istoricul coloniilor și al săpăturilor arheologice desfășurate aici. De asemenea, se urmărește progresul realizat în vederea descoperirii cartierelor de locuit aparținând acestor orașe antice. Urmează apoi un capitol dedicat caracteristicilor natural-geografice ale regiunii litoralului de vest și de nord al Mării Negre, în care sunt expuse avantajele acestei regiuni din punct de vedere geografic și climateric: resurse naturale (surse de apă și materii prime), condiții favorabile agriculturii, pescuitului și navigației. Următorul capitol discută evoluția locuinței grecești din epoca arhaică până în epoca elenistică și schimbările pe care le-a suferit această construcție de-a lungul acestui interval, sub influența factorilor sociali, economici, politici și culturali.

Capitolul principal al lucrării prezintă evoluția arhitecturii domestice în cuprinsul acestor colonii pontice, începând cu epoca arhaică și până la sfârșitul epocii elenistice (sfârșitul secolului 7-sfârșitul secolului 1 a.Chr.). Sunt analizate cronologic caracteristicile structurilor domestice, așa cum au fost ele descoperite în cadrul coloniilor grecești, așezările fiind menționate în ordine de la sud spre nord: Apollonia Pontica, Mesambria, Odessos, Dionysopolis, Callatis, Tomis, Histria, Orgame, Tyras, Nikonion, Berezan, Olbia, Kerkinitis și Chersonesos.

Locuințele descoperite pe teritoriul coloniilor din această parte a lumii grecești, se împart în două categorii: de suprafață și adâncite sau semi-adâncite în pământ. Acestea pot fi întâlnite pe parcursul tuturor epocilor grecești. Planurile și implicit formele locuințelor diferă în funcție de epoca în care acestea au fost construite.

Categoria de locuințe cu cea mai mare răspândire în cursul epocii arhaice (sfârșitul secolului 7-ultimul sfert al secolului 6 a.Chr.), este reprezentată de casele adâncite sau semi-adâncite în

pământ. Astfel de construcții au fost descoperite mai ales în cadrul coloniilor de pe litoralul nordic al Pontului (Nikonion, Berezan, Olbia, Kerkinitis), fiind întâlnite și în coloniile de pe litoralul vestic (Odessos, Tomis, Histria). În interiorul orașelor antice de pe litoralul vest-pontic, întâlnim cu preponderență locuințe de suprafață (Apollonia Pontica, Histria, Orgame). Ambele tipuri de locuință aveau planuri de formă ovală, circulară sau rectangulară (frecventă în cazul structurilor de suprafață). Pentru construcția ambelor tipuri s-au folosit materiale friabile. Astfel, ambele construcții aveau pereții construiți din împletitură de trestie și nuiele acoperită cu lut, cărămizi nearse sau, mai rar, piatră. Excepția constă în faptul că locuințele adâncite erau săpate în pământ, pereții constituind de fapt laturile gropii. Suprafața acestora era apoi amenajată cu câteva dintre materialele enumerate mai sus și, uneori, existau stâlpi de lemn pentru susținere (Odessos, Tomis). Acoperișurile constau, în general, din stuf acoperit cu câteva fragmente de pietre. Doar în câteva cazuri acesta era constituit din țigle (Apollonia Pontica). Pentru construcția locuințelor de suprafață erau utilizate, în cele mai multe cazuri, pietrele legate cu pământ pentru fundație și cărămizile arse sau nearse pentru elevație. Podelele constau din lut bătut sau pământ bătătorit. Locuințele specifice acestei epoci nu aveau, de regulă, mai mult de două-trei încăperi sau o formă standardizată, ele fiind adaptate la relieful și clima tipică zonei unde erau amplasate. Existau totuși spații specializate în cadrul complexului domestic. Acestea erau reprezentate de către gropile pentru depozitare (Tomis, Nikonion, Berezan, Olbia), amplasate în apropierea locuințelor. Acolo unde existau trei încăperi, este posibil ca anumite activități de gospodărie (de exemplu: prepararea hranei) să se fi desfășurat separat de spațiul pentru locuit propriu-zis (Nikonion, Berezan).

Locuințele epocii arhaice erau unități cu o singură încăpere (de formă rectangulară sau ovală), mai rar două (Histria), care aveau un caracter multifuncțional. Acestea formau un complex domestic împreună cu gropile utilizate pentru depozitare, care erau amplasate în apropierea lor. Pentru epoca arhaică, utilizarea unor tehnologii avansate în construcția structurilor cu caracter privat, au putut fi identificate la Berezan. Aici, casele aveau aspectul celor construite deja în metropolele grecești. Locuințele aveau un plan rectangular și constau din două-trei încăperi amenajate în jurul unei curți deschise, care intermedia intrarea în locuință dinspre stradă. Nu lipseau amenajările interioare (vetre, cuptoare, gropi pentru depozitare, altare) sau mobilierul („mese”, bănci, nișe). Unele amenajări pe care le regăsim aici, se întâlneau foarte rar, chiar și în cele mai evolute case din epocile ulterioare (spre exemplu: sistemul de evacuare al fumului din

zona utilizată pentru gătit). Berezan reprezintă o excepție pentru perioada în discuție. Și aici existau structuri adâncite și semi-adâncite în pământ. Cel mai probabil, casele au fost construite în acest mod datorită faptului că materialul utilizat se afla la îndemână, iar sistemul constructiv utilizat nu era unul complicat. De asemenea, în cazul locuințelor adâncite în pământ, prin amenajarea pereților săpați în pământ, acestea ofereau mai multă căldură pe parcursul anotimpurilor reci. Așadar, primii locuitori ai acestor colonii s-au folosit de rațiuni practice și raționale în momentul ridicării acestor construcții.

Pe parcursul epocii clasice (sfârșitul secolului 6-primul sfert/jumătatea secolului 4 a.Chr.), se observă câteva transformări în cadrul arhitecturii domestice specifice orașelor grecești. Se generalizează acum construcția locuințelor de suprafață, cele adâncite în pământ fiind, în unele cazuri, abandonate complet. În marile orașe din Grecia continentală (Atena, Delos, Olynthus) apar acum locuințele care aveau planuri de formă rectangulară, o singură intrare și o curte centrală. Pe baza modului de amenajare al curții au fost determinate tipurile standard de locuințe (*pastas*, *prostas*, *cu peristil*, *Herdraum*). Apariția acestor modele de locuințe influențează într-o anumită măsură și construcțiile din coloniile de pe litoralul vestic și nordic al Pontului. Se menține caracterul modest al caselor și, în mare, materialele utilizate și în epoca precedentă. Locuințele de suprafață se impun în această epocă, în unele cazuri, acestea fiind construite integral din piatră. În orice caz, în comparație cu epoca arhaică, arhitectura domestică înregistrează numeroase progrese tehnice începând cu această epocă. Pereții caselor erau construiți fie din cărămizi arse sau nearse pe un scolu din piatră (Odessos, Histria, Nikonion, Berezan, Olbia), fie integral din piatră (Apollonia Pontica, Odessos, Tomis, Histria, Nikonion, Olbia, Kerkinitis). Locuințele aveau, de regulă, o formă rectangulară în plan și erau formate din trei-patru camere precum și o curte de mici dimensiuni. Deși sunt împrumutate multe dintre elementele specifice complexelor domestice din marile orașe, casele construite în această zonă nu se conformează vreunei categorii arhitectonice. Într-un singur caz pot fi întâlnite tipurile deja standardizate în marile metropole grecești. Este vorba despre Apollonia Pontica, unde autorii menționează faptul că s-au descoperit case de tip *pastas* și cu *peristil*. La polul opus se situează Chersonesos, unde a putut fi surprins un așa-zis prim nivel de locuire, acesta fiind reprezentat aici de 13 locuințe semi-adâncite, de formă eliptică, construite din materialul tipic utilizat în epoca arhaică. O altă noutate, în ceea ce privește construcția locuințelor de suprafață, consta în apariția amenajărilor în cadrul complexelor domestice. Încep să fie utilizate pe scară largă

cisternele pentru colectarea apei (Apollonia Pontica, Olbia), fântânile (Odessos, Histria), gropile pentru depozitare (Histria) sau menajere (Orgame) și pavajele ce ocupau suprafața curții și spațiul din jurul locuințelor (Tomis, Kerkinitis). În timp ce anumite locuințe încă dispuneau de gropi utilizate pentru depozitarea diferitelor obiecte casnice sau a hranei, alte complexe domestice își creează propriile spații utilizate pentru depozitare. Este vorba aici de apariția locuințelor care dispuneau de pivnițe, acestea constituind o categorie specifică zonei în discuție. Acest tip de construcție se va generaliza pe parcursul epocii viitoare, fiind întâlnite deocamdată doar la Odessos, Nikonion și Olbia. Pivnițele erau construite în mod similar cu încăperile casei situate la parter (din piatră sau din cărămizi nearse) și puteau fi utilizate atât pentru depozitare cât și pentru locuit (Nikonion, Olbia). În acestea se ajungea dintr-una dintre încăperi sau direct din curte prin intermediul unei scări de piatră sau din lemn. După cum putem observa, pe parcursul epocii clasice își fac apariția noi elemente constructive în cadrul locuințelor (pivnițe, cisterne, fântâni, pavaje), iar casele tind să devină un model standard de construcție precum cele din metropolele grecești.

La sfârșitul epocii clasice și începutul epocii elenistice (sfârșitul primului sfert/jumătatea secolului 4-sfârșitul secolului 1 a.Chr.), își fac apariția noi colonii datorită valului de colonizare doric (Mesambria, Callatis, Chersonesos, la mijlocul/sfârșitul epocii clasice). Pentru celelalte orașe antice stabilite deja pe litoralul de vest și de nord al Mării Negre, epoca elenistică constituie o perioadă în care acestea ating punctul maxim de dezvoltare și extindere. Trebuie menționat faptul că, pe parcursul acestei epoci se impun tipurile standard de locuințe în aproximativ toate coloniile grecești din această zonă. Așadar, se generalizează în special casele de tip *pastas* (Apollonia Pontica, Olbia), *cu peristil* (Mesambria, Callatis, posibil Histria, Olbia, Chersonesos), posibil *Herdraumhaus* (Kerkinitis). Anumite particularități arhitectonice devin indispensabile în cadrul locuințelor elenistice din aceste colonii grecești: curtea centrală (de regulă pavată și înconjurată pe trei laturi de o colonadă – *pastas* sau pe toate cele patru laturi – *peristil* sau simplă, fără colonadă), o singură intrare dinspre stradă (prin intermediul unui coridor îngust sau *prothyron*), încăperile amenajate în jurul curții pe una sau două șiruri, pivnițele situate sub câteva dintre încăperile casei (în ele se ajungea de regulă din curte prin intermediul unei scări de piatră), amenajări pentru diferitele spații ale casei (cuptoare, vetre, nișe, altare, cisterne, tuburi pentru aducțiunea apei, fântâni, ferestre). Din acest punct de vedere, locuințele grecești înregistrează un progres semnificativ pe parcursul acestei epoci. Cu excepția tipurilor deja

menționate (*pastas, cu peristil*), se generalizează în zona litoralului de vest și nord al Pontului un nou tip de casă, care nu se încadrează în categoriile standard. Este vorba despre tipul de casă cu *oikos* (termenul este utilizat aici pentru a defini exact spațiul utilizat pentru locuit din interiorul casei). Astfel de locuințe beneficiau de toate elementele menționate mai sus, mai puțin de colonada care înconjura curtea centrală, aceasta fiind de obicei de dimensiuni mai mici în aceste cazuri. De asemenea, exista o încăpere (*oikos*) care le întrecea pe celelalte în dimensiuni, situată pe latura nordică a curții, având o poziție dominantă în ansamblul domestic. Această încăpere avea, cel mai probabil, un caracter multifuncțional. Astfel de locuințe s-au impus în aproximativ toate coloniile prezentate (Callatis, Tomis, Histria, Orgame, Tyras, Nikonion, Olbia, Kerkinitis, Chersonesos). Atât în cadrul acestora, cât și în interiorul celorlalte categorii de locuințe întâlnim câteva încăperi cu destinații prestabilite: pivnițele și *andrones*. Pivnițele erau, ca și în epoca precedentă, utilizate atât pentru depozitare cât și pentru locuit. *Andron*-ul reprezenta una dintre cele mai importante încăperi ale locuinței și printre puținele în cazul cărora putea fi stabilită funcționalitatea. În spațiul acestuia erau primiți musafirii și aici se desfășura *symposium*-ul. Acesta constituie singura încăpere din cadrul locuințelor determinată ca fiind un spațiu specific masculin (*andronitis*). Camera beneficia de cele mai elaborate decorații (podea decorată cu mozaic, pereți decorați cu tencuială pictată) precum și de mobilă pentru a oferi cât mai mult confort musafirilor. Astfel de încăperi nu au fost identificate în foarte multe dintre locuințele descoperite în orașele antice din această zonă. Câteva dintre orașele unde au putut fi determinate astfel de încăperi sunt: Mesambria, Callatis, Olbia, Kerkinitis, Chersonesos. În câteva cazuri, podeaua androanelor nu era decorată cu mozaic însă beneficia de un pavaj îngrijit și amenajările pentru amplasarea canapelelor (Olbia, Kerkinitis).

În același timp cu generalizarea noilor tipuri de case, se modifică și dimensiunile complexelor domestice. Astfel, casele din cadrul coloniilor în discuție ajung să ocupe o suprafață de 85-115 m² (Apollonia Pontica, Mesambria, Kerkinitis), atingând și dimensiuni mai mari, de 200-250 m² (Olbia) sau chiar 600-650 m² (Olbia, Chersonesos). De asemenea, acestea se disting de tipurile standard datorită particularităților regionale. După cum am văzut, una dintre aceste particularități era reprezentată de existența pivniței în cadrul acestor case. Alte amenajări pe care le întâlnim cu precădere doar în coloniile din această zonă sunt: cisternele pentru colectarea apei (construite din piatră la Apollonia Pontica și săpate în pământ, în interiorul pivnițelor, la Olbia), nișele amenajate pentru reprezentări de divinități (Olbia), altarele domestice amplasate într-o anumită

parte a curții (Berezan, Olbia, Kerkinitis, Chersonesos), încadrarea locuințelor într-un sistem stradal sau în cadrul unor alei paralele (Kerkinitis – intrările locuințelor se aflau doar pe alei ascunse). O altă tehnică de construcție utilizată doar în câteva dintre aceste colonii consta în utilizarea substructurilor pentru fundația locuințelor. Acest sistem se generalizează începând cu jumătatea secolului 4 a.Chr. în Histria, Nikonion, Olbia și Kerkinitis. Substructurile erau alcătuite din straturi alternative de cenușă și argilă, formând un strat distinct. La Nikonion, Olbia și Kerkinitis, zidurile locuințelor suprapuneau aceste straturi, sistemul fiind aplicat fie din cauza instabilității terenului, fie datorită faptului că era o modalitate mai ieftină de construire a fundațiilor. Doar în cazul Histriei, modul de utilizare al acestui sistem a generat discuții între specialiști. Aici numeroase straturi de acest fel se întretaiau și, multe dintre acestea, nu erau suprapuse de zidurile vreunei clădiri. Având în vedere faptul că terenul era mlăștinos în această zonă (platoul de nord-vest al cetății) este foarte posibil ca substructurile sau *temeliile olbiene* să fi asigurat stabilizarea terenului pentru ridicarea viitoarelor construcții.

Trebuie menționată apariția unor noi tipuri de locuințe pe parcursul epocii elenistice, care nu se conformau planurilor strandar ale caselor grecești (adică *pastas*, *prostas* sau cu *peristil*). Este vorba aici de locuințele simple, cu mai multe încăperi amenajate în jurul unei curți interioare deschise, al căror planuri aveau o formă de Γ sau Π și o orientare sud-est sau sud-vest. Locuințe care urmau o astfel de organizare au fost deocamdată determinate clar doar la Olbia, în sectorul NGS, și la Kerkinitis deoarece, în cazul acestor colonii, s-a realizat reconstituirea planurilor. Este posibil ca locuințe de această formă să existe și în cadrul celorlalte colonii grecești discutate, însă rămâne ca prin viitoare demersuri științifice să fie realizate planurile caselor descoperite aici (Apollonia Pontica, Odessos, Callatis, Tomis, Histria, Tyras, Nikonion).

Lucrarea de față constituie o prezentare generală asupra aspectelor arhitecturale ale locuințelor în epocile grecești, planurilor aferente acestora și tipurilor care au putut fi determinate, pe baza modului în care acestea au fost descoperite în coloniile de pe litoralul vestic și nordic al Mării Negre. Numeroase date legate de casele din această zonă lipsesc datorită modului în care au fost efectuate cercetările sau din cauza altor probleme care au afectat săpăturile în coloniile de față. Dat fiind faptul că orașele moderne suprapun o parte dintre aceste colonii grecești (Apollonia Pontica, Mesambria, Odessos, Callatis, Tomis, Tyras, Kerkinitis), locuințele sau alte clădiri au fost descoperite în urma săpăturilor de salvare. Astfel, numeroase date legate de planurile urbane ale orașelor au rămas incomplete. De asemenea, nu toate

cercetările efectuate între anii '50-'60 au fost publicate corespunzător și foarte multe dintre materialele descoperite în interiorul locuințelor au rămas inedite. Cele mai puține informații legate de locuințele grecești, le avem pentru coloniile de pe litoralul bulgăresc. Descoperirile efectuate în Apollonia Pontica (Sozopol) și Odessos (Varna) nu au fost încă publicate corespunzător sau în limbi de circulație internațională. Excepția o reprezintă Mesambria unde, cele două locuințe descoperite în zona rezidențială a cetății, au fost publicate în detaliu, iar materialul descoperit în interiorul acestora au fost studiate. De asemenea, nu pentru toate casele descoperite în aceste colonii au fost realizate planuri sau reconstituiri ale acestora (Apollonia Pontica, Odessos, Callatis, Tomis, Histria), fapt ce îngreunează interpretările asupra modului de utilizare al spațiilor din locuințe. Pe baza informațiilor de care dispunem, s-au putut formula câteva concluzii cu privire la tipologia locuințelor și asupra modului în care era organizat spațiul din interiorul acestora. În același timp, s-au putut determina particularitățile regionale pe care le prezentau acestea. Viitoare cercetări asupra acestor orașe antice ne-ar putea furniza mai multe informații cu privire la aspectul general al cartierelor precum și date despre arhitectura caselor construite în interiorul cartierelor acestora. Singurele colonii pentru care deținem date mai complete legate de modul de amplasare al cartierelor și de aspectul general al caselor, sunt Nikonion, Olbia, Berezan și Kerkinitis (în cazul orașelor Nikonion și Kerkinitis au fost descoperite doar locuințe, nu și clădiri publice). Locuințele din cadrul coloniilor situate în această arie a lumii grecești ne pot oferi informații relevante cu privire la relațiile sociale care se desfășurau în societate (în cadrul familiei, dar și între familie și mediul exterior), activitățile în care erau implicați ocupanții, statutul social al acestora și rolul jucat de spațiul privat în mentalitatea colectivă.